

LENNART ERIXON

Sveriges långsiktiga industrikris

Replik till Pehr Wissén*

Det finns knappast något stöd för hypotesen att löneutvecklingen haft en avgörande betydelse för utslagnings- och rationaliseringsprocessen i den svenska industrin, hävdar Lennart Erixon i denna kommentar till Pehr Wisséns artikel i Ekonomisk Debatt 3/83.

I en artikel i *Ekonomisk debatt* nr 3/83 hävdar Pehr Wissén (i fortsättningen PW) att Sveriges industrikris är ett långsiktigt problem; kostnadskrisen, oljeshocken och den därpå följande lågkonjunkturen i västvärlden vid mitten av 70-talet drabbade en svensk ekonomi i obalans. Arbetskraftskostnaderna per producerad enhet ökade visserligen mer än i andra västeuropeiska länder under 1975–76, men detta faktum förklarar inte varför svensk industri klarat sig sämre i ett längre perspektiv.

Enligt PW hade löneökningarna i svensk industri varit alltför kraftiga i förhållande till "den långsiktiga jämvikten" även innan kostnadskrisen. Detta doldes av en hög produktivitetstillväxt pga de rationaliseringar och företagsnedläggningar som löneökningarna gav upphov till, speciellt under 60-talets andra hälft. EFO-modellens krav kunde därmed uppfyllas i efterhand (ex post). Stagnationstendenserna

i svensk industri uppkom alltså genom en utslagning av produktionskapacitet och uttömning i förtid av möjligheterna till produktivitetsoökningar i företagen.

PWs artikel utgör ett stimulerande inlägg i debatten om vad som orsakat de kraftigt minskade svenska andelarna av världsmarknaden sedan 70-talets mitt. Speciellt förtjänstfullt är att här anläggs ett historiskt perspektiv på dagens industriproblem. Vidare är distinktionen mellan EFO-modellens krav på balans *ex ante* respektive *ex post* mycket fruktbar. Särskilt under perioden 1965–75 kunde produktivitetsoökningar pga rationalisering och utslagning användas som argument för löneökningar som inte var förenliga med EFO-modellens krav i förhand (ex ante).

PWs argument är dock inte invändningsfria. För det första bygger de inte på några länderjämförelser. För det andra kan de kausala sambanden i PWs förloppsbeskrivning ifrågasättas och behöva kompletteras. För det tredje relateras inte utslagningen av realkapital och uttömningen av produktivitetsreserven till några speciella (del-)branscher och företag, vilket medför en bristfällig belysning både av den solidariska lönepolitikens inverkan och av de "naturliga" förändringsprocesserna i svensk industri.

Behovet av länderjämförelser

Följande fråga borde ha varit en naturlig utgångspunkt för PWs analys. Var rationaliseringarna och nedläggningarna i industrin mer omfattande i Sverige än i andra länder under t ex 60-talet?

Fil kand LENNART ERIXON är ekonom vid Institutet för Social Forskning i Stockholm.

* Värdefulla synpunkter på denna replik har framförts av Tor Eriksson, Ante Farm, Bertil Holmlund och Ann-Charlotte Ståhlberg.

Tabell 1. Total lönekostnad i svensk valuta per arbetad timma för vuxna arbetare i tillverkningsindustrin, 1964—1970 (1964 = 100)

	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Belgien	108,1	121,0	130,7	138,7	151,6	169,4
Danmark	111,3	126,6	135,2	142,3	154,9	174,6
Finland	110,0	118,3	123,3	113,3	123,3	136,7
Nederländerna	110,7	126,8	139,3	151,8	171,4	192,8
Norge	112,7	121,1	132,4	145,1	160,6	181,7
Schweiz	107,7	116,9	124,6	133,9	141,5	158,5
Storbritannien	108,5	118,6	120,3	113,6	123,7	145,7
SVERIGE	111,1	121,1	131,1	140,0	154,4	173,3
Västtyskland	108,6	117,1	122,9	128,6	145,7	177,1
Österrike	110,6	121,3	129,8	138,3	151,1	172,3

Anmärkning: Total lönekostnad avser lön för arbetad tid samt indirekta lönekostnader.

Källa: *Direct and total wage costs for workers, International Survey 1960—1970*, SAF 1972.

Tabell 2. Produktlönen i tillverkningsindustrin 1964—1970 uttryckt i svensk valuta (1964 = 100)

	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Belgien	105,0	114,0	119,7	125,6	132,4	143,4
Finland	108,3	114,7	120,1	121,4	119,8	126,5
Norge	108,7	115,1	121,7	126,2	132,6	135,4
Storbritannien	103,5	111,1	114,0	123,2	127,5	137,3
SVERIGE	108,0	115,3	121,8	129,4	139,6	148,0
Västtyskland	106,6	111,6	114,3	118,7	130,0	137,0
Österrike	106,7	112,8	117,3	124,4	135,4	146,6

Anmärkning: Produktlönen definieras som timlönen för arbetare (se tabell 1) i förhållande till producentpriset i industrin. Producentpriserna har angetts för gruv- och tillverkningsindustrin i samtliga länder exkl Sverige och Österrike

Källa: Se tabell I samt *National Accounts of OECD countries 1962—1979*, vol II, OECD 1981

Den frågan ställs dock aldrig i artikeln. En hänvisning görs till brister i statistiken över utslagning och rationaliseringar i allmänhet, men detta påpekande föregås inte av en komparativ frågeställning. Ett centralt argument hos PW är att åldern på existerande maskiner föll drastiskt i den konkurrensutsatta delen av svenskt näringsliv (K-sektorn) under perioden 1953—78 och då speciellt under 60-talet. En liknande utveckling har dock med stor sannolikhet även karakteriserat andra västländers näringsliv.

Låt oss gå vidare och helt enkelt anta att rationaliseringarna och nedläggningarna var exceptionella i svensk in-

dustri under 60-talet. Detta antagande verkar inte helt orimligt mot bakgrund av den befintliga statistiken. Produktivitetstillväxten under lågkonjunkturen 1966—68 var högre i Sverige än i de små utlandsberoende staterna på kontinenten med undantag av Nederländerna. Framför allt var de organisatoriska förändringarna av stor betydelse i svensk (och holländsk) industri under 60-talets senare hälft vilket bl a framgår av statistiken över antalet fusioner samt av beräkningar över fusionernas inflytande på produktivitetstillväxten (Rydén [1971], s 75 och s 148; Erixon [1982b], s 119).

Den naturliga följdfrågan blir då:

Vad *orsakade* den omfattande rationaliseringsbenägenheten och de många företagsnedläggningarna i svensk industri under 60-talets senare del? PW tar för givet att denna på kort sikt gynnsamma utveckling kan förklaras av löneutvecklingen och av att löneökningarna i svensk industri var kraftigare än i omvärlden.

Låt oss tills vidare anta att det verkliga finns ett samband mellan löner å ena sidan och utslagning av realkapital och rationaliseringar å den andra. Vi förutsätter för ögonblicket också att löneutvecklingen i svensk industri inte avvek i någon nämnvärd utsträckning från den i utlandet under 60-talet enligt det reallönemått som PW utnyttjar ("product real wage").

Enligt den årgångsmodell som PW använder, kommer det äldsta realkapitalet att tas ur bruk av lönsamhetsskäl vid en reallöneökning. En slutsats om att den svenska industrins realkapital slagits ut i större omfattning än det i andra industrier vid en likformig reallöneutveckling måste ofrånkomligen baseras på en jämförande länderundersökning av realkapitalets ålderssammansättning, samt av skillnader i arbetsproduktivitet, mellan ländernas industrier.

Det är inte otroligt att en sådan analys hade påvisat en relativt stor andel svenska högkostnadsföretag främst inom vissa kapitalintensiva branscher (skogs-, gruv- samt järn och stålindustri) vid 60-talets början. Utslagningen och rationaliseringarna kan därför ha varit förhållandevis omfattande i (delar av) svensk industri vid den press på vinstmarginalerna som utlöstes av internationaliseringen av världshandeln samt av lågkonjunkturerna under 60-talet.

PW hävdar att de svenska löneökningarna var kraftiga vid en internationell jämförelse. Av tabellerna nedan framgår timlöne- samt produktlöneutvecklingen för industriarbetare i några västeuropeiska stater under perioden 1964—1970. De utvalda länderna är antingen ungefär av Sveriges storlek eller också utgör de våra viktigaste handels-

partners. Valet av tidsperiod är betingat av att 60-talet utgör ett nyckeldecennium i PWs artikel. Utvecklingen under 60-talets början har inte kunnat speglas pga brister i statistiken.

Tabell 1 visar att timlöneökningarna inte var extrema i svensk industri under perioden. Däremot var produktlöneökningarna kraftigare i Sverige än i de övriga länderna, vilket framgår av *tabell 2*. Påståendet om den relativa löneutvecklingen bekräftas alltså, men bara under förutsättning att jämförelsen gäller produktlönen. Det återstår då att visa att utslagningen och rationaliseringarna i svensk (och utländsk) industri *orsakades* av löneutvecklingen. Denna fråga aktualiserar en granskning av PWs modell för beskrivningen av det kausala förloppet.

Behovet av en realistisk förloppsbeskrivning

Vid PWs modellsimulering är produktlönen "den utanför modellen bestämda variabel som styr utvecklingen". Men *tabell 2* ovan ger inget stöd för tesen om produktlönen avgörande betydelse för utslagnings- och rationaliseringsprocessen på en övergripande industrinivå.

I ett *nationellt* perspektiv var produktlöneökningarna relativt jämnt fördelade över perioden 1964—1970. Med tanke på den ojämna rationaliserings- och utslagningsfrekvensen under perioden hade en mera varierad löneökningstakt kunnat förväntas. Misstanken ligger nära till hands att andra fak-

¹ En studie på uppdrag av Sveriges Industriförbund har visat, att den snabbare nominella löneökningen i svensk industri jämfört med västtysk under perioden 1963—68 snarare var ett tecken på en förmånligare industriell utveckling än ett problem i sig (Bröms [1976], s 148). Enligt EFO-ekonomernas undersökning av de faktorer som påverkade lönebildningen i industrin 1956—67 var löneglidningen 1966 och 1967 alltför omfattande för att kunna förklaras av arbetsmarknadsläget. Här belyses i stället sambandet mellan löneglidning och produktivitetsutveckling (Edgren-Faxén-Odhner [1970], s 137—42). Bägge dessa undersökningar understryker svårigheterna att betrakta ens den *nominella* lönen som exogen storhet vid en kausal analys.

torer än produktlöneutvecklingen medverkat till den höga produktivitetstillväxten i svensk industri under 60-talets andra hälft.

I ett *internationellt* perspektiv uppkom de höga svenska produktlöneökningarna under periodens allra sista år. Statistiken är osäker och ofullständig, men den tyder ändå på att den höga utslagnings- och rationaliseringstakten i svensk industri var en bidragande *orsak* till — snarare än en *effekt* av — den snabba produktlöneutvecklingen.¹

Framför allt inom verkstadsindustrin utlöstes antagligen rationaliseringarna och utslagningarna av den försvagade efterfrågetillväxten under konjunkturbedgången 1966—68. Att denna rekonstruktion kan ha varit mer genomgripande i svensk industri, måste sannolikt hänföras till en rad historiska och institutionella faktorer, bl a den stora potentialen för produktivitetsoökningar genom de förmånliga konkurrensförhållandena omedelbart efter kriget, men också de dominerande ägargruppernas rationaliseringsförmåga, etc.

OECDs statistik över kapacitetsutnyttjandet i olika medlemsländers näringsliv utgör en indikation på att den svenska reallöneutvecklingen mot slutet av 60-talet var förbunden med ett högt efterfrågetryck. Kapacitetsutnyttjandet var betydligt högre i Sverige under perioden 1968—70 än i de 11 andra länder som jämförelsen omfattar (Coe-Holtham [1983], s 38—9) trots att den svenska konkurrenskraften försämrades under denna period. Sambandet mellan kapacitetsutnyttjande och investeringar (eventuellt i ny teknik) är välbekant från investeringsteorin. Mot bakgrund av detta samband utgör uppgiften om det relativa kapacitetsutnyttjandet under slutet av 60-talet en allvarlig utmaning mot en teori om den svenska industrikrisen som framhäver den kraftiga reallöneökningen som orsak till krympningen av industrisektorn.

Otvivelaktigt hade PW varit på säkrare grund om han reserverat sambandet mellan reallöneutveckling och utslagning för gruv-, järn-, stål-, pappers- och massaindustrin samt teko-indu-

strin. Produktivitetsoökningen var också högst i dessa priselastiska delar av industrin under lågkonjunkturen 1966—68. De hade heller ingen större "reallöneeffekt" på efterfrågan, dels pga att den förstnämnda industrigruppen huvudsakligen producerar råvaror och halvfabrikat, dels pga att teko svarade för en blygsam andel av den totala industriproduktionen.

Pga vissa statistiska tvetydigheter, bör inte det höga relativa kapacitetsutnyttjandet i svenskt näringsliv vid slutet av 60-talet utan vidare tillskrivas en kraftig relativ produktlöneökning. Marknadsandelsdata, samt nationalräkenskapernas uppgifter om produktlöner, privat konsumtion, sparkvoter och skattetryck i olika länder tyder snarare på att det höga relativa efterfrågetrycket i svenskt näringsliv i första hand hängde samman med en förmånlig produktionsstruktur givet skillnader i tillväxttakt mellan olika delar av världsmarknaden.

Behovet av ett industristruktuellt perspektiv

PW behandlar inte den solidariska lönepolitikens effekter på produktivitetsockningen. Den solidariska lönepolitiken kan ha förstärkt utslagningsmekanismerna, men också skapat ett outtaget löneutrymme i de mest bärkraftiga företagen och branscherna, med ett minskat rationaliseringstryck i dessa som följd.

Lönespridningen mellan olika industribranscher minskade i högre grad i Sverige än i andra västländer under 60-talet med undantag av Belgien.² Beaktas även den allmänna löneutvecklingen i svensk industri jämfört med andra länder (se *tabell 1*) måste slutsatsen dras, att rationaliseringstrycket i svensk industri var större i branscher med *låg* lönsamhet, men mindre i branscher med *hög* lönsamhet jämfört med andra länder. Det är mycket osannolikt att rationaliseringsmöjligheterna ut-

² Hedström [1982], tabell 2. Denna jämförelse omfattar 14 OECD-länder.

tömdes i t ex de dominerande svenska storföretagen inom verkstadsindustrin under 60-talet.³ Den solidariska lönepolitiken kan i stället ha förstärkt förutsättningarna för expansion i dessa företag. Eventuellt har därför kapacitetsproblemen mildrats i svensk industri genom denna lönepolitik trots den ökade utslagningen.

Av speciellt intresse i det här sammanhanget är de rationaliseringar som innebär att arbetskraft ersätts med realkapital. Produktlönerna är av central betydelse vid denna typ av rationaliseringar, men de senare påverkas även av andra faktorer. (En stegvis införd arbetstidsförkortning under 60-talets andra hälft medverkade antagligen till den höga produktivitetstillväxten under denna period.) PWs uttömningsargument är dock fortfarande problematiskt och det av två skäl. För det första är substitutionen mellan arbetskraft och realkapital av mindre intresse vid en analys av de branscher som hade den högsta produktivitetstillväxten under 60-talet. Merparten av dessa har nämligen en hög kapitalintensitet generellt sett. Kapitalintensiteten ökade i svensk industri under 70-talet genom branschförskjutningen trots en tillbakagång för de kapitalintensiva branscherna. Ökningen av de (yrkes)arbetsintensiva branschernas andel av förädlingsvärdet har nämligen kompenseras av att ökningen av kapitalintensiteten var hög i dessa branscher (Erixon [1982a], s 34).

För det andra förefaller dessa investeringar för att ersätta arbetskraft med kapital i svensk industri i sin helhet under 70-talets andra hälft, ha varit mycket omfattande jämfört med andra länder och ungefär lika omfattande som under 60-talets andra hälft.⁴ Detta motsäger tesen om att produktivetsreserven i svensk industri i stort sett skulle ha varit slut under 70-talet.

Behandlingen av den solidariska lönepolitiken aktualiserar också frågan om inte utslagningen av vissa branscher och företag under 60-talet bör ses som ett led i en "naturlig" strukturomvandlingsprocess, och inte som orsak till att den svenska ekonomin var i "funda-

mental obalans" vid mitten av 70-talet.

Produktivitetstillväxten var högst under 60-talets senare hälft i de branscher som antingen förlorade marknadsandelar under detta decennium (massa- och gruvindustrin) och/eller drabbades av en ogynnsam efterfrågetillväxt under 60- och 70-talen (teko samt järn- och stålindustrin).⁵ En framtida expansion i exportsektorn försvåras av att denna sektor pga alltför omfattande utslagning blivit mindre än den som skulle kännetecknat "ett balanserat förlopp" enligt PW. Mot detta kan hävdas att utslagningen framför allt ägde rum i tillbakagående branscher.

PW hävdar, att det uppkommer brist på kapacitet i exportsektorn "om inte utslagningen motverkas av omfattande nyinvesteringar i sektorn". Detta är ett mycket viktigt tillägg. Med artikelns infallsvinkel väcks emellertid aldrig frågan varför den omfattande utslagningen under 60-talet inte motverkades av en trendmässig uppgång av investeringskvoten i svensk industri (även med hänsyn till FoU och bortsett från krisbranscherna ovan). En försvagad innovationsförmåga i svensk industri under 60-talet doldes av en mycket kraftig förskjutning av varu- och branschstrukturen under detta decennium.

³ Att bilarbetarlönerna ligger nära medellönen i svensk industri men klart över medellönen i utländsk beror på den solidariska lönepolitiken enligt P.G. Gyllenhammar i en DN-intervju. Gyllenhammar betraktar det inte som sannolikt att svensk bilindustri skulle varit mindre utan denna lönepolitik med hänvisning just till möjligheten av strukturrationaliseringar. *Dagens Nyheter*, 23/4 1983.

⁴ Erixon [1982b], s 114; Örtengren [1981], s 103—105. Se också nationalräkenskaperens uppgifter om kapitalstockar och antalet arbetstimmar i industrin. PW presenterar också själv i artikeln en figur som visar att produktivetsreserven ökat under 1970-talet i K-sektorn enligt en modellsimulering. Han hävdar emellertid att denna ökning "i stor utsträckning (är) resultatet av förenklingar och kan misstänkas vara överdriven." Denna förklaring övertygar inte läsaren om produktivetsreservens uttömnning i K-sektorn.

⁵ Horwitz [1979], figur 8, s 44 samt bilaga 7 till LU 80 [1981], diagram 4:53, s 174 samt diagram 4:62, s 191.

Sammanfattning

PWs analys har många förtjänster, men ger inte en tillfredsställande förklaring av Sveriges industrikras. Svagheter i analysen kan sammanfattas i tre punkter:

1. Det empiriska underlaget är bräckligt; bristen på konkreta länderjämförelser är särskilt anmärkningsvärd.
2. Hänsyn tas inte till att den solidariska lönepolitiken kan ha förhindrat en uttömning av rationaliseringsreserven i industrin.
3. Relateringen av industrins nuvarande kapacitetsproblem till (den påstådda) snabba utslagningen av svensk industri under den tidigare efterkrigsperioden är inte rimlig. Denna utslagning kan nämligen ses som ett led i en "naturlig" strukturomvandlingsprocess.

Vid en analys av Sveriges industrikras måste orsakerna till den svaga expansionstakten i svensk industri under perioden 1975–82 jämfört med många andra västländer sättas i centrum. Av störst intresse är här industrins förmåga att självfinansiera sina investeringar (vars beaktande försvårar en distinktion mellan kapacitets- och kostnads-kris), produktinnovationernas omfattning, möjligheterna till produktionskopplingar mellan olika (del-)branscher, företagens prispolitik samt den industriella anpassningsförmågan. I det senare sammanhanget bör inte bara de ökade bindningarna på arbetsmarknaden under 70-talet uppmärksammas,

utan också den sårbarhet och de trögheter som är förknippade med den höga koncentrations- och specialiseringsgraden i svensk industri i ett internationellt perspektiv. Dessa förhållanden öppnar möjligheter för avsevärda exportframgångar men innebär också stor risk för olika typer av inflånings effekter.

Referenser

- Bröms, J., [1976], "Kostnader och lönsamhet i Sverige och Västtyskland sedan 1963". Special Study D i Ekonomiska utredningsrapporter 25, *Industrikonjunkturen hösten 1976*, Sveriges Industriförbund.
- Coe, D.T. & Holtham, G., [1983], "Output Responsiveness and Inflation — An Aggregate Study". Working Paper, OECD Economics and Statistics Department.
- Edgren, G., Faxén, K.-O. & Odhner, C.-E., [1970], *Lönebildning och samhällsekonomi*. Stockholm: SAF, LO och TCO.
- Erixon, L., [1982a], "Tillväxt och strukturförändringar i svensk industri under 70-talet". Meddelande 7/82, Institutet för social forskning.
- Erixon, L., [1982b], "Varför har svensk industri klarat krisen sämre?". *Skandinaviska Enskilda Bankens Kvartalsskrift*, 4/1982.
- Hedström, P., [1982], "Trade Unions, Social Democracy and the Interindustrial Wage Structure". Harvard University och Institutet för social forskning (stencil).
- Hill, T.P., [1979], *Profits and Rates of Return*. OECD.
- Horwitz, E.C., [1979], "Svensk export och internationell handelstillväxt". Ingår i *Företagen i marknadsekonomi*, Industriens utredningsinstitut.
- LU 80 [1981], "Svensk export och import av varor". Bilaga 7 till 1980 års långtidsutredning.
- Rydén, B., [1971], *Fusioner i svensk industri*. Industriens Utredningsinstitut.
- Wissén, P., [1983], "Sveriges industrikras: Ett långsiktigt problem". *Ekonomisk Debatt*, årg 11, nr 3.
- Örtengren, J., [1981], "Kapitalbildning i svensk industri under efterkrigstiden", kap 3 i B. Carlsson m fl, *Industrin inför 80-talet*. Industriens Utredningsinstitut.